

Из архивистике

ЛОМА ЛЕПОСАВА
МИТРАШИНОВИЋ МИЛОРАД

Окружни Народни одбор — Ваљево 1944-1947. (историјска белешка)

I. Историја фонда

Одмах после ослобођења ваљевског краја, као основа за формирање и рад народноослободилачких одбора чинили су, поред првих Упутства објављених у ужичкој „Борби“ 1941. године, „Фочанских прописа“ и других докумената које су издали Врховни штаб НОВЈ и АВНОЈ на првом и другом заседању, и прописи које је издао Главни народноослободилачки одбор Србије у првој половини 1944. године.

Поред ових Председништво Антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије донело је 1. децембра 1944. године „Одлуку о устројству и пословању народноослободилачких одбора и Скупштине Демократске Србије“¹, која је ступила на снагу 22. децембра 1944. године. Ступањем на снагу ове одлуке, 22. децембра 1944. године, престали су да важе сви дотадашњи прописи о устројству и пословању народноослободилачких одбора који нису у сагласности са њом.

Овом одлуком успостављени су: сеоски (месни), општински, односно рејонски народноослободилачки одбори, као основне јединице народне власти и градски, срески и окружни НОО као виши степени народноослободилачке власти.

Окружни народноослободилачки одбор (ОНОО) за округ ваљевски формиран је 24. септембра 1944. године. Његово формирање било је условљено што хитнијом потребом организовања рада на обнови и формирању нове народне власти на подручју које обухвата округ. Тога дана, уз велико учешће грађана, изабран је Привремени окружни народноослободилачки одбор који је имао 60 одборника. На својој првој седници одбор је формирао 10 разних отсека: управни, судски, финансијски, технички, привредни, социјални, војни, саобраћајни,

¹ Одлука о устројству и пословању народноослободилачких одбора и Скупштине Демократске Србије (Службени Гласник Србије бр. 2 од 3. марта 1945. године).

санитетски и културно-просветни и изабрао одговарајуће руководиоце и сараднике за сваки отсек. Тада је изабрано и председништво ОНОО које су сачињавали: председник, секретар и благајник. Председништво и руководиоци појединих отсека сачињавали су Извршни одбор који је био извршни и управни орган за подручје округа.

Привремени ОНОО функционисао је до 22. јануара 1945. године, када је на окружној скупштини изабран нов извршни одбор.

До доношења Општег закона о народним одборима маја 1946. године² вршио је своје функције под називом „Окружни народно-ослободилачки одбор“ а од тада, „Окружни народни одбор“.

Окружни народни одбор је надређен орган над свим народним и извршним одборима на својој административној територији; он врши своју власт непосредно на административном подручју срезова: ваљевског, подгорског, колубарског, тамнавског, посавског и градског народног одбора у Ваљеву, које административне јединице сачињавају природну и економску целину. У периоду његовог постојања (1944—1947) надлежност ОНОО у његовој функцији, као органа власти често се мењала и из године у годину добијала нове садржаје које је у сваком погледу неминовно доносио брз послератни развој. Све те промене, свакако су се одражавале како на његову унутрашњу организацију тако и на обим и делокруг рада и послова.

У време непосредно после ослобођења Ваљева (септембар 1944) па до коначног ослобођења целе земље 15. маја 1945. године. поред рада на подизању привредног, социјалног и културног напретка овог подручја, целокупан рад ОНОО био је, пре свега, усмерен интересима и циљевима народноослободилачке борбе.

У приоритетне задатке нарочито спадају:

— организација народа за борбу против непријатеља народа Србије и Југославије, дизање борбеног духа, пожртвовања и дисциплине;

— брига за привредну и радну помоћ народа Народноослободилачкој војсци и организација те помоћи;

— брига за јавни ред и безбедност становништва;

— организација прехране становништва, нарочито породицама палих, заробљених, интернираних и мобилисаних бораца, инвалидима, избеглицама, погорелцима и свим жртвама терора окупатора и њихових помагача;

— старање за обнову, суделовање при утврђивању злочина и штете коју је проузроковао окупатор и његови помагачи;

— заштита и чување јавне имовине сваке врсте која се стално или привремено налази на подручју народноослободилачког одбора;

— надзор над индустријским предузећима која су важна за снабдевање војске и народа;

² Општи закон о народним одборима донели су Савезно веће и Веће народа Народне скупштине ФНРЈ, а прогласио га је Президијум Народне скупштине ФНРЈ 28. маја 1946. (Сл. лист ФНРЈ бр. 43/46).

— надзор и утврђивање цена, спречавања црне берзе, шверца и трговине са непријатељем;

— надзор над пословањем извршних одбора среских народно-ослободилачких одбора.

Према прописима Главног ОНОО Србије, који су били на снази пре доношења „Одлуке о устројству и пословању народноослободилачких одбора” од децембра 1944. године, ОНОО састоји се из Скупштине и Извршног одбора.

Скупштину ОНОО чине сви у округу за њу изабрани посланици, а прву седницу Скупштине сазива Председништво Главног народно-ослободилачког одбора Србије.

Извршни одбор ОНОО, кога бира Скупштина ОНОО на првој седници из своје средине, састоји се од председника, потпредседника, секретара и броја одборника који одговара величини округа, а најмање од 10 чланова.

Седнице скупштине ОНОО сазива Извршни одбор према потреби, а најмање три пута годишње. Скупштина се мора сазвати и ако то захтева петина чланова скупштине или бар један извршни одбор среског НОО, или виши орган.

Против свих одлука НОО, односно извршних одбора среских и окружних НОО, група или организација, имају право жалбе Председништву Главног НОО Србије.

Свакако да су нови прописи који се односе на устројство и рад НОО: већ поменутом Одлуком од 1. децембра 1944. године и Општи закон о народним одборима из 1946. године, унели низ новина у раду и устројству НОО, али нека питања су и даље остала у његовој искључивој надлежности које ОНОО није могао пренети на извршни одбор.

Та се питања односе на:

- Избор и разрешење чланова Извршног одбора;
- Распуштање нижих народних извршних одбора;
- Доношење буџета и привредног плана;
- Доношење решења о закључивању зајмова;
- Поништење, укидање и мењање одлука нижих народних одбора;
- Установљење месних дажбина.

Општи закон о народним одборима (од маја 1946. године) детаљно садржи основне задатке и надлежност окружних народних одбора као и послове које ови органи власти врше у области плана, пољопривреде, индустрије и занатства, у области грађевинарства и комуналног газдинства, у области трговине, финансија, радних односа, просвете и другим областима.

На бази овог закона ОНО-и ускладили су свој рад и организацију, донели статуте и друга нормативна акта по којима су радили непуну годину дана, јер новим „Законом о административно територијалној подели Народне Републике Србије³ од 21. IV 1947. године

³ Закон о административно територијалној подели Србије донела је Народна скупштина Србије (Сл. гласник НРС бр. 17/1947).

окружни народни одбори као административно територијалне јединице укидају се и престају са радом 30. априла 1947. године.

II. Организација Окружног народног одбора

Поред скупштине, о којој је било речи у претходном поглављу, у саставу ОНО за све време његовог рада постојао је и Извршни одбор.

Извршни одбор ОНО у Ваљеву, извршни је и управни орган који као целина и колективно руководи свим гранама окружне управе у оквиру своје надлежности. Извршава сва решења, наредбе, упутства, правилнике Савезне скупштине и владе, и Народне скупштине и владе републике Србије. Извештаје о раду подносио је ОНО коме је одговоран за свој службени рад.

Извршни одбор имао је онолико чланова колико има одељења. Број чланова може се повећати или смањити само одлуком Окружне скупштине. У састав Извршног одбора обавезно улазе председник, потпредседник и секретар ОНО.

У искључиву надлежност Извршног одбора коју није могао пренети на своја одељења или отсеке спадају следећи послови:

- доношење наредба;
- предлог буџета и плана;
- склапање уговора и обавеза;
- постављање руководиоца предузећа и установа;
- сазивање народног одбора;
- обустављање одлука нижих народних одбора и поништење, укидање и мењање наредба и решења нижих извршних одбора.

При Извршном одбору постојали су: Одељење унутрашњих послова као непосредан орган Министарства унутрашњих послова републике Србије, које поставља све службенике и начелника одељења и које финансира из свог буџета.

У саставу Извршног одбора било је и Одељење за државну безбедност чије особље поставља Министарство.

При Извршном одбору постојала је стална комисија за молбе и жалбе грађана, чије молбе и жалбе разматра и доставља надлежним органима.

На бази архивске грађе овог фонда може се утврдити да се, од септембра 1944. године до почетка јануара 1945. године, целокупан рад ОНОО одвијао преко 10 отсека: Управног, Судског, Финансијског; Техничког, Привредног, Социјалног, Војног, Саобраћајног, Санитетског и Културно-просветног. Сваки од ових отсека делио се на одређен број секција или сектора. Тако на пример: Привредни одсек био је подељен на секције за пољопривреду, шумарство и рударство, набавку хране, индустрију, трговину и занатство, и лов и риболов.

Културно-просветни одсек за шест секција: радио служба, техничка служба, приредбе, библиотеке, усмене новине и биоскоп.

Санитетски отсек на три секције: болнице, хигијену и апотеке.

Ова организација, утврђена непосредно после формирања ОНОО 24. септембра 1944. године, задржала се до половине јануара 1945. године када су због повећаног обима посла и нових задатака дотадашњи отсеци прерасли у одговарајућа одељења, а поједине секције у одговарајуће отсеке.

У време од почетка 1945. године до укидања крајем априла 1947. године ОНО у Ваљеву имао је у свом саставу следећа одељења:

1. Привредно одељење са отсецима:

- индустрија и рударство
- занатство
- отсек управе народних одбора.

2. Пољопривредно одељење са отсецима:

- аграрна реформа и колонизација
- шумарство
- ветеринарство.

3. Одељење за трговину и снабдевање са отсецима:

- трговина
- снабдевање
- исхрана
- цене
- откуп.

4. Просветно одељење са отсецима (рефератима:)

- средња настава
- основна настава
- народно просвећивање
- персонални послови
- планирање
- физкултура.

5. Санитетско одељење формирано је марта 1945. године. Пре тога, постојао је Санитетски отсек који је руководио болничким установама: Народном болницом, Народном амбулантом, као и целокупном санитетском службом у округу.

6. Одељење за опште послове са отсецима:

- персонални
- административно-правни
- служба за правну помоћ
- централна архива.

Свим пословима овог одељења руководи секретар Округног народног одбора.

7. Одељење за социјално старање и народно здравље са отсецима:

- социјално старање
- народно здравље

При овом одељењу била је Округна санитарно-епидемиолошка станица у Ваљеву, Округни санитарни инспекторат, Округна амбуланта, Антитуберкулозни диспансер и Округна болница.

8. Одељење за финансије са отсецима:

- рачуноводство и буџет
- посредне порезе
- непосредне порезе.

9. Одељење за радне односе. — Ово одељење, тј. његова служба вршила је преглед свих привредних и индустријских предузећа поготову у погледу хигијенско-техничке заштите радника при раду као и свих других питања која се односе на запослене раднике.

10. Одељење за грађевине са отсецима:

- општи грађевински отсек за пројектовање и надзор
- административно-плански.

11. Планска комисија. — Окружна планска комисија је државни орган за планирање у округу. Састоји се од председника и 6—7 чланова. Ова комисија имала је 4 отсека:

- планирање
- производњу, финансије, промет, социјалну заштиту и културу
- контролу
- статистику.

III. Регистратурско пословање

Услед недостатка одговарајућих прописа и разних других околности везаних за рад овог значајног органа нове власти, поготову у време ратних услова, од краја септембра 1944. до завршетка рата 15. маја 1945. године, у целини посматрано, може се рећи да је регистратурско пословање у овој регистратури било без одређеног система, са честим променама и отступањима која су се одражавала на начин вођења књига регистратуре, као и на евидентирању и одлагању архивске грађе.

Евидентирање аката кроз деловодни протокол и остале књиге до 1947. године, вршено је у истим врстама разних књига које су употребљаване у бившој Југославији и за време окупације од 1941. до 1944. године.

Приликом ослобођења Ваљева септембра 1944. године, разне установе и органи бивше квислиншке власти (градско поглаварство, финансијска дирекција, пореска управа, надзорништво финансијске контроле, катастарска секција и др.) доласком Народноослободилачке војске и формирањем нове народне власти — престали су са радом. Престанком рада ових институција, у зградама где су биле смештене за време рата, затечен је приличан број њихових књига (деловодни протоколи, регистри разних врста, разне финансијске књиге, контролници и остале помоћне књиге).

Нови органи народне власти: окружни, срески, градски и месни НОО, неколико година после ослобођења за своје регистратурско пословање користили су ове књиге. Највећи број књига бивших власти пронађен је, приликом сређивања у грађи Окружног народног одбора. То је разумљиво јер је Окружни НОО најраније формиран — девет дана после ослобођења Ваљева — 24. септембра 1944. године.

За непуне три године постојања и рада ОНО, на бази сачуване архивске грађе, утврдили смо да је примењиван, углавном, децентрализован, а свега неколико месеци, централизован начин регистратурског пословања.

На основу сачуваних књига, у првом реду деловодних протокола, установили смо да је децентрализован начин регистратурског пословања примењиван од оснивања ОНОО (24. септембра 1944.) до 1. јанура 1947. године.

Најзад, од јанура 1947. године до краја априла исте године, када је ОНО престао са радом, примењиван је, са малим изузетком, централизован начин регистратурског пословања.

1. Као што смо већ рекли, у периоду од оснивања ОНОО до јанура 1947. године, кад је примењиван децентрализован начин регистратурског пословања, грађа је углавном евидентирана кроз деловоднике, обичне и поверљиве, посебно за свако одељење или отсек. Изузетак је једино грађа Општег одељења, Извршног одбора, Управног отсека, Одељења унутрашњих послова, — која је евидентирана у један заједнички — Општи деловодни протокол. Има више примера, да су две или више година вођене у једној књизи деловодника, али је свака година почињала са редним бројем један. За већину одељења и отсека сачувани су деловодни протоколи, мада некомплетно, јер недостају поједина цела годишта, изузев за персонални отсек где није сачуван ниједан деловодни протокол, али се на основу грађе види да да је и овај отсек водио посебан деловодник. На полеђини сваког акта овог отсека налази се број под којим је акт заведен и датум када је акт експедован са назнакама.

Начин евидентирања и развођења аката кроз деловодне протоколе код већине одељења, поготову код оних који се састоје из више отсека био је неуједначен и често непотпун. Изузетак чине Одељење за трговину и снабдевање и Одељење за пољопривреду, где је грађа правилно евидентирана и развођена. Тако на пример, целокупна грађа Одељења за трговину и снабдевање, које се састојало из Отсека за трговину, снабдевање, цене, исхрану и откуп, евидентирана је у један заједнички деловодни протокол, онако, како су акта сукцесивно пристизала. Међутим у разводу у рубрици „напомена“ бележена је почетна словна шифра која означава којем отсеку акт припада. За ово одељење ознаке су биле следеће: И — исхрана, Ц — цене, О — откупи и др. На сличан начин означавани су отсеци и у Одељењу за пољопривреду.

За просветно и санитетско одељење, Извршни одбор и Председништво сачуван је по један поверљиви деловодни протокол, што не значи да и остали отсеци и одељења, поготову у почетном периоду свог рада, за одређену врсту аката нису употребљавали ове књиге.

Грађа просветног, финансијског, општег, трговине и снабдевања одељења за рад евидентирана је и кроз именичне регистре, где су предмети евидентирани по азбучном реду, што такође не значи да и остали отсеци и одељења нису водили ове књиге, јер је сачувано свега 5 књига ове врсте.

У периоду од 1. јануара 1947. године до краја априла 1947. године, када је ОНО престао са радом, ова регистратура примењивала је централизован начин регистратурског пословања. Грађа свих отсека и одељења, сем персоналног отсека, евидентирана је кроз један заједнички општи деловодни протокол. Сви предмети се евидентирају хронолошки без обзира на одељења и отсеке.

У општем деловодном протоколу ОНО за 1947. годину испред рубрике „редни број“ бележена је почетна словна ознака лица или установе од које предмет долази и која са одговарајућим бројем испод ње $\left(\frac{M''}{„C”}, \frac{B''}{„60”} \right)$ упућује на број именичног регистра.

На основу грађе може се закључити да је почетком 1947. године поверљива архива појединих отсека и одељења (изузев Одељења рада) вођена централизованом, тј. акта су евидентирана кроз општи деловодни протокол.

2. Финансијска документација ОНО евидентирана је кроз регистре, главне књиге, партијалнике и остале рачунске књиге.

IV. Стање архивске грађе пре преузимања у Архив и сређивање

Грађу овог фонда Архив је преузео од бившег Среског народног одбора — Ваљево. Наиме после престанка рада ОНО (1947.) грађа овог фонда остала је у просторијама Среза Ваљево, који је, у извесном смислу, био правни наследник. Пре предаје Архиву грађа је често пресељавана, тако да је један део фонда — финансијска архива, пресељен у неподесне просторије ваљевске општине док је остали већи део грађе предат Архиву без записника 1959. године. Пре предаје Архиву, грађа овог фонда: општа и финансијска, била је сложена у пакете и фасцикле на којима се налазе ознаке организационих јединица којима грађа припада. Тај податак укзује да је грађа, у време док је регистратура била активна, била одлагана по организационим јединицама — одељењима и отсецима.

Сређивање грађе овог фонда започето је крајем октобра 1973. године. Фонд је сређен у првој фази тј. архивска грађа је издвојена на организационе јединице — одељења и отсеке, а затим на годишта. Пре овог посла, направљен је привремени списак књига које су касније детаљно обрађене. Излучивање непотребног архивског материјала из овог фонда није вршено, јер количина безвредног архивског материјала, у овој грађи је потпуно занемарујућа.

Још увек нисмо сигурни да је сачувана грађа за све организационе јединице — или смо можда неки одсек изоставили баш због тога што није било грађе. Даље сређивање у другој и трећој фази свакако ће допринети да дубље проникнемо у суштину организационе структуре овог фонда а то ће довести до измена и допуна у класификационом плану који је састављен на бази постојеће грађе.

Првобитни класификациони план, по коме је грађа сређена у првој фази изгледа овако:

1. Привредно одељење
2. Пољопривредно одељење
3. Финансијско одељење
4. Одељење трговине и снабдевања
5. Одељење рада
6. Одељење за социјално старање и народно здравље
7. Санитетско одељење
8. Просветно одељење
9. Персонално одељење
10. Опште одељење — Председништво и Извршни одбор
11. Отсек управе народних одбора.

Целокупна грађа овог фонда (110 кутија и 97 књига) после завршне прве фазе сређивања пренета је у депо, јер је програмом рада Архива предвиђена само прва фаза сређивања.

Велика друштвено-политичка и културно-историјска вредност грађе овог фонда, значајне за научно проучавање послератног развоја наше земље, налаже нам да ову грђу што детаљније средимо са научно обавештајним средствима, како би била што приступачнија истраживачима.